

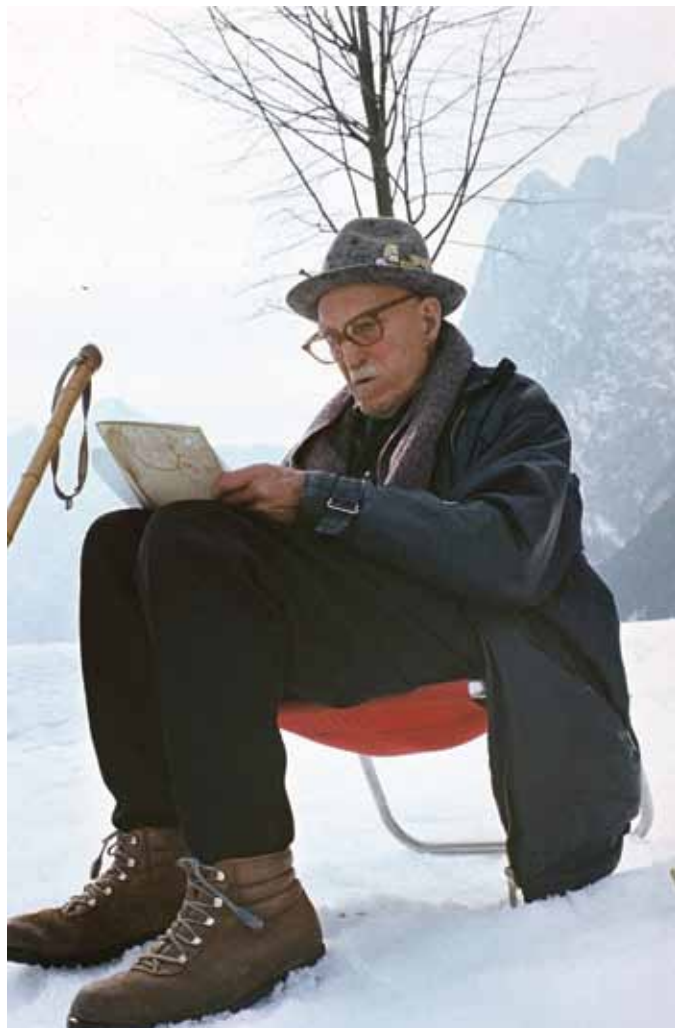
Pavel Kunaver in njegova poljudna znanost

Jurij Kunaver

V knjigi *Pavel Kunaver – Sivi volk*, ki je letos spomladi izšla pri Mladinski knjigi, je poleg življenjske, strokovne in pedagoške poti častnega člana Prirodoslovnega društva Slovenije omenjeno tudi njegovo poljudnoznanstveno delo. Ni pa ga bilo mogoče toliko poudariti, kot bi zaslužilo. Tem rajši sem se kot avtor knjige o svojem očetu odzval vabilu urednika *Proteusa*, da to predstavim v posebnem prispevku, saj že 110 poljudnoznanstvenih člankov Pavla Kunaverja, objavljenih v tej reviji od leta 1941 do leta 1982, vzbuja pozornost in terja obravnavo.

O svoji knjigi na tem mestu le še nekaj besed, saj bralce *Proteusa* najbrž zanima predvsem področje poljudne znanosti. Večino vsebine predstavljajo objavljena in tudi neobjavljena besedila Pavla Kunaverja, ki sem jim dodal lastne komentarje. Poglobil sem se tudi v očetovo življenje, zlasti po posameznih obdobjih. Prej se marsičesa nisem zavedal niti nisem vedel, a ta vrsta pisanja in naprezanja, torej pripoved o lastni mladosti in o svojih starših ter mladostnih prijateljih, izkoplje iz pozabe različne vti-

se, doživetja in spoznanja. Še posebej, ker je bilo naše družinsko življenje močno povezano z vsakovrstnimi očetovimi dejavnostmi in zanimanji, zlasti s taborniško organizacijo. Za obravnavo in analizo so bili najkorišnejši njegovi številni dnevniki, vsega jih je več kot petdeset. To je najbolj avtentični vir

*Pavel Kunaver pri slikanju v Logu pod Mangrtom v osemdesetih letih.
Foto: Jurij Kunaver.*

očetovih doživljajev, čustvovanj, pričakovanj in opisov lastne okolice, v prvi vrsti narave, kakršna se mu je v neprestanem spreminjanju prikazovala vsak dan. Naj bo to skozi stanovanjsko okno, ki mu je služilo kot položaj njegovega, v Sonce uperjenega daljnogleda, ali na hoji skozi gozd ali v gore ali pa sedeč na štoru, na kamnu ali v taboru, s slikarsko beležnico v eni roki, v drugi pa z obveznim enocevničnim lovskim daljnogledom. Zakaj enocevničnim? Zato ker je imel eno oko okvarjeno, a je z drugim kljub temu videl mnogo več kot večina ljudi z obema zdravima očesoma.

V knjigi je veliko dobesedno prepisanih besedil iz dnevnikov, a morda še premalo. Tudi odlomkov iz njegovih člankov ni malo. Mimogrede, vseh njegovih objav, zabeleženih v Cobissu, je 430, a po drugih virih naj bi jih bilo več kot 750, da ob tem ne

štejemo preštevilnih nastopov na radiu in v predavalnicah. In končno, te knjige ne bi bilo ali pa ne bi bila tako vsebinsko pestra brez sodelovanja številnih njegovih učencev, gojencev in članov različnih mladinskih organizacij in ne nazadnje tudi posameznikov, tudi novinarjev, ki so o njem pisali ob okroglih obletnicah ali po njegovi smrti. Knjiga je zrcalo, ki si ga je nastavil sam ali pa so mu ga drugi.

Od kod torej Pavlu Kunaverju (1889-1988), ki ni bil profesionalni znanstvenik, ampak meščanskošolski (1929-1945) oziroma gimnazijski učitelj geografije (1946-1962), zanimanje za toliko naravoslovnih področij? Od kod tudi sposobnost objavljanja številnih, dobro ilustriranih poljudnih sestavkov, ki so temeljili tako na lastnih opazovanjih kot na znanstvenih izsledkih?

Ole 11^h 30' ~~na~~ gmo. bil: ropet na Kredarici, od koder smo šla s Jožetom na lednik. Ke blizu Kredarice se pričele opeke globoke razpoke. Fine razpoke so se slehke dali pod Triglav pa do spodnjega roba. Nad Trigl. steno, ne stonini pa je bil lednik divje razpokan in posamezne razpoke so morale do 3 m širine. Tu pa je bil lednik tudi v reznici gol. Ke številne plasti so ga tvorile in stevne so bile stopnje modrine, ki so se karale v razpokah, slebovil in na površji ke rogu pod lednikom sem risal Parožje skupino in risal obenem prelepi razgled ter njegove barve. Ropet so se skivali nad vrhov: hramo oblikovani oblaki. -

Primer dnevniskega zapisa o obisku Triglavskega ledenika in njegovih značilnostih, 25. julija leta 1921.

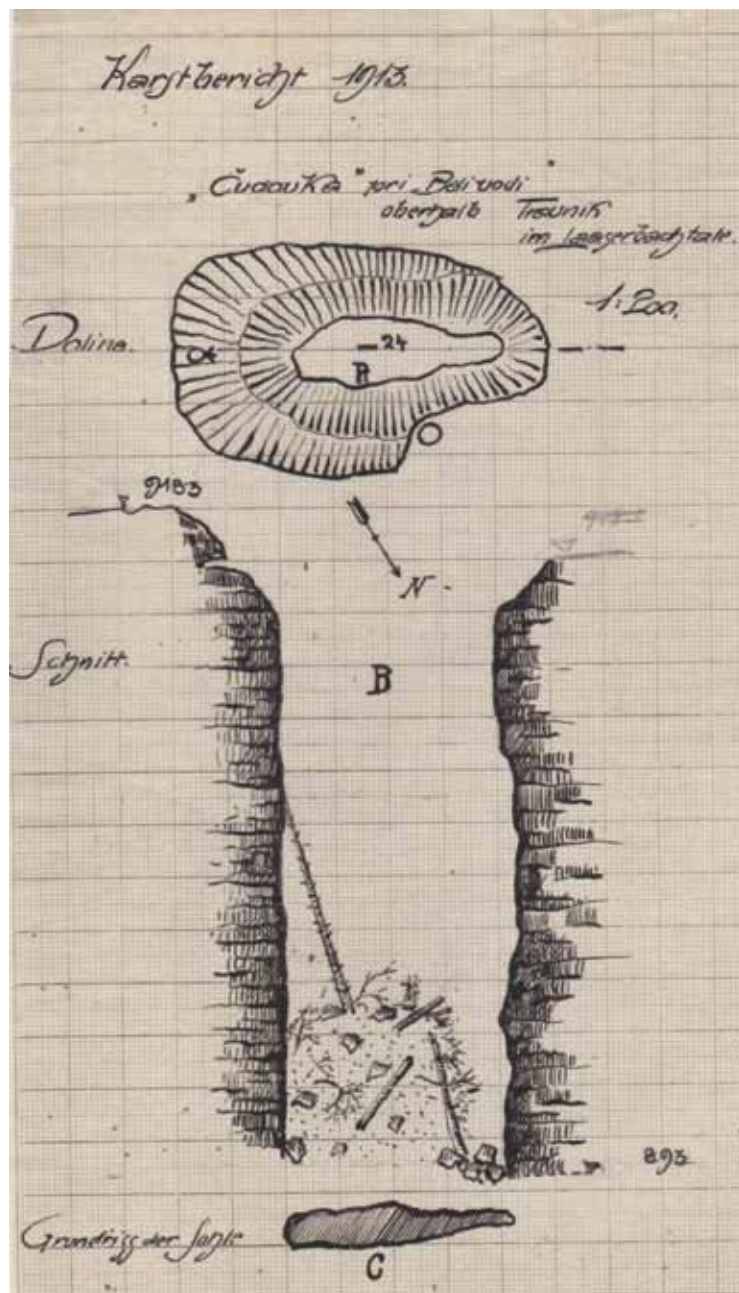
Svojo zanimivo in nadvse dejavno življenjsko pot je začel potem, ko je dokončal ljubljansko učiteljsišče (1910). Že kakšni dve leti prej je s svojimi sošolci in prijatelji začel zahajati v gore, tam smučati in plezati, a ne samo poleti, tudi pozimi. To je bila znamenita neformalna skupina Dren - njen duhovni vodja je bil neprekosljivi fotograf Bogumil Brinšek -, ki je prinesla v slovensko planinstvo krepek prepah. V tej skupini so se odlikovali tudi drugi člani, na primer Rudolf Badjura kot dejanski začetnik športnega smučanja na Slovenskem, dr. Cerk kot geografski strokovnjak pa Josip Kunaver, Pavlov brat, prav tako eden od prvih slovenskih pokrajinskih in jamskih fotografov. Ostali člani Drena so se odlikovali kot dobri plezalci in uspešni raziskovalci jam, med njimi zlasti Ivan Michler. Leta 1910 je prišlo vabilo, naj se drenovci priključijo novoustanovljenemu Društvu za raziskovanje jam, s čimer se je začelo še eno novo poglavje v razvoju slovenskega športnega in znanstvenega ukvarjanja z jamami in krasom.

Najprej gore in smučanje, nato še jame, vse v sijajni družbi enakomiselnih prijateljev, so bili izzivi, ki se jim je Pavel Kunaver prilagajal na prav poseben način. Kot že povedano, je bil nadarjen pisec, med vsemi drenovci najboljši. Tudi njegov risarski oziroma slikarski opus ni bil kar tako. Že od vsega začetka je risal odlične jamske načrte, tudi med prvo svetovno vojno, ko sta z Michlerjem v Trnovskem gozdu in na Banjšicah raziskala več kot sto jam. Vse do izbruha prve svetovne vojne je Pavel Kunaver z veliko žlico požiral novo znanje, kjer je le bilo mogoče, tudi kot enoletni izredni študent geografije na dunajski univerzi (1913/1914). Svoje prve sestavke o planinskih turah in plezanju (kar enajst) je objavil v *Planinskem vestniku* (1911-1914), v približno istem obdobju pa tudi deset prispevkov o raziskovanju dolenskih jam v *Laibacher Zeitungu* (1912-1914). Saj bi jih objavil v takratnih slovenskih časopisih, a jih te vrste poročil niso zanimala.

Znanje in izkušnje, pridobljene v gorohodstvu ter jamarstvu pred prvo svetovno vojno in med njo, so Pavla Kunaverja po vojni naravnost silile, da se je odločil napisati o tem tri knjige, ki so pomenile popolno novost na takratnem slovenskem knjižnem trgu. Takega čtiva Slovenci takrat sploh še nismo imeli in Pavel Kunaver je imel dovolj znanja, razsodnosti in poguma, da je čisto planinskim spisom začel dodajati tudi strokovne vsebine. Knjiga *Na planine* (1921) je že pravi strokovni priročnik, ki planincu daje smernice, kako naj hodi v gore in kako naj jih doživlja, tudi vsebinsko, da bi iz njih odšel bogatejši. Pavel Kunaver je bil kot izjemen ljubitelj narave hkrati odličen opazovalec naravnih pojavov in njihov opisovalec, pogosto na meji pravega znanstvenika. A nikoli ni zapustil ali pozabil svojega pedagoškega poslanstva. Vedno je videl pred seboj nalogo, da bi poslušalca ali pa bralca o tem, kar je spoznal ali vedel, poučil, ga seznanil, mu razložil, mu pojasnjeval in mu s tem pomagal k boljšemu razumevanju narave. Temu se ni nikoli odrekel, ne samo zaradi obsežnega lastnega znanja in izkušenj, pač pa iz trdnega prepričanja, da ima prav in da tako ravna najbolj pošteno.

V omenjenem prvencu je na treh straneh objavil seznam takrat najbolj pomembnih, a ne najlaže dosegljivih del o planinstvu in o naravoslovju Alp. Med njimi je le sedem slovenskih naslovov, vseh ostalih 64 je bilo nemških. S tem najbrž ni imel namena samo dokazati, da je bilo njegovo pisanje strokovno neoporečno, pač pa, da v tujih jezikih že obstaja bogata literatura, ki je na razpolago vsakomur.

Da pa bi knjige, iz katerih je črpal svoje znanje, dobili v roke tudi bralci njegove knjige, je bilo predaleč od pričakovanj. Kako je cenil tuje znanje, izkušnje in širino in vse s pridom presajal na takrat še strokovno revna slovenska tla, dokazuje na primer članek *Planinec in angleščina* (*Planinski vestnik*, 1939). V njem se navdušuje nad angleško planinsko literaturo, ki naj bi jo

Eden od jamskih načrtov Pavla Kunaverja, ko je o najzgodnejših jamarskih raziskavah drenovcev na Dolenjskem objavjal še v Laibacher Zeitungu.

bralo čim več slovenskih planincev, saj, kot pravi, »je tudi planinsko literaturo najbolje brati v izvorniku, kot je tudi voda najboljša pri izviru«. Takrat so Angleži gospodarili še po skoraj vsem svetu in imeli dostop do najlepših gora ter o tem obširno objavljali.

Piše, kako je med »odličnimi (angleškimi) alpinisti ... cela vrsta planinskih pisateljev ... ki jih odlikujejo prvovrstni opisi ... objektivnost ... globok smisel za planinsko lepoto in veličino. Odlikuje jih tudi njihova nepristranost ... popolna odkritosrčnost ...

drugače kot pri drugih narodih ... ne delajo se junake ... v ospredju jim je mogočna narava sama ... V svojih opisih te povedejo na gore vsega sveta.«

Njegovo navduševanje nad angleško planinsko literaturo ni bilo prav nič anglofilsko, kot bi se morda zdelo. Takratna angleška planinska literatura je v resnici odpirala najširša obzorja, ne glede na to, da je angleščino potreboval tudi zaradi skavtske organizacije, ki se ji je posvetil med obema vojnama, ter se je zato lahko udeleževal mednarodnih skavtskih jamboreejev. A tudi branje Shakespearja v izvirniku, ki ga je priporočal in se nad njim navduševal, je bilo takrat bolj samoumevno kot danes. Naslonitev na angleško kulturno sfero po prvi svetovni vojni je nekako razumljiva tudi kot antipod prejšnji,

skoraj popolni prevladi nemške kulture in civilizacije med Slovenci. V tem času se je s strokovnimi članki vseh vrst največ oglašal v *Planinskem vestniku*. Prevladovali so tisti z vzgojno vsebino, s poudarkom na vrednotah planinstva in zlasti skavtizma kot takrat ene najbolj modernih in učinkovitih mladinskih organizacij. Že takrat pa je opozarjal na varovanje narave, gorske flore, zlasti planik, in na pomen zavarovanja Doline sedmerih jezer. Objavljal je tudi v drugih mladinskih revijah, a strokovno na nekoliko nižji ravni. Na področju poljudne znanosti se je Pavel Kunaver dobesedno razcvetel, ko je po drugi svetovni vojni kot učitelj geografije na Klasični gimnaziji v Ljubljani ustanovil prirodoslovni krožek, iz njega pa taborniško organizacijo in v njenem okviru organiziral na desetine dijaških izletov na kras in v gore. A je hkrati imel dovolj moči, da je vzporedno s tem intenzivno razvijal tudi amatersko astronomijo. Sestavek o Kometu 1941c (1941) je bil njegov prvi nastop v *Proteusu*. Upravičeno domnevamo, da je po vojni najbolj opozoril nase s sestavki o največjih slovenskih kraških znamenitostih, ki so nam bile vrnjene, kot so Rakov Škocjan, Postojnska jama, Predjamski grad z jamo in Škocjanske jame. Če k temu dodamo še Cerknjsko jezero in Triglav oziroma Triglavski ledenik, ki se jim je še posebej posvečal skoraj vse življenje, in da

Seznamek planinskega slovstva.

- Planinski Vestnik Slov. plan. društva.
 F. Seidl: Kamniške planine.
 F. Seidl: Rastlinstvo naših Alp.
 F. Orožen: Vojvodina Kranjska.
 R. Badiura. Na Triglav.
 Fr. Kocbek: Vodnik po Savinskih planinah.
 Markirani poti Slov. plan. društva.
 Purtscheller & Hess: Der Hochtourist.
 Zeitschrift des D. u. Ö. A. V.
 A. Schaubach: Die deutschen Alpen.
 H. A. Berlepsch: Die Alpen in Natur und Lebensbildern.
 F. Umlauf: Die Alpen.
 F. Seidl: Das Klima von Krain.
 I. V. Valvasor: Ehre des Herzogtums Krain.
 F. Frech: Die Karnischen Alpen. (Zt. der Ges. f. Erdkunde.)
 Fr. Teller: Exkursion in das Feistritztal bei Neumarkt. (Geologischer Führer 1903.)
 E. Brückner: Eiszeitstudien in den Südöstlichen Alpen. (Jhrb. der Berner Geogr. Ges. 1891.)
 K. Diener: Ein Beitrag zur Geologie des Zentralstockes der Julischen Alpen. (Jhrb. d. Geol. Reichsanstalt 1884.)
 A. Gstirner: Die Julischen Alpen, westlicher Teil. (Ztschr. des Deutsch-Österr. Alp. Ver. 1900, 1901, 1905—07.)
 J. Kugy: Die Julischen Alpen. (Ztschr. des D. Ö. A. V. 1883.)
 A. Aichinger: Die Julischen Alpen. (Ztschr. des D. Ö. A. V. 1909.)
 P. A. Patze: Die sieben Seen des Triglav. (Zeitschr. des D.-Österr. Alp. Ver. 1879.)
 R. Lucerna: Gletscherspuren in den Steiner Alpen.
 R. Sieger: Die Alpen. (Sammlung Göschen.)
 Fr. Macháček: Die Alpen. (Sammlung: Wissenschaft und Bildung.)

Del seznama »planinske« literature iz knjige Pavla Kunaverja Na planine (1921), ki priča o takratni prevladi nemške literature o Alpah pri nas.

Pavel Kunaver v »bojni« drži pred zazidano Veliko Karlovico leta 1969, ko je odločno zavrnil poskus stalne ojezeritve Cerkniškega jezera. Foto: Stane Peterlin.

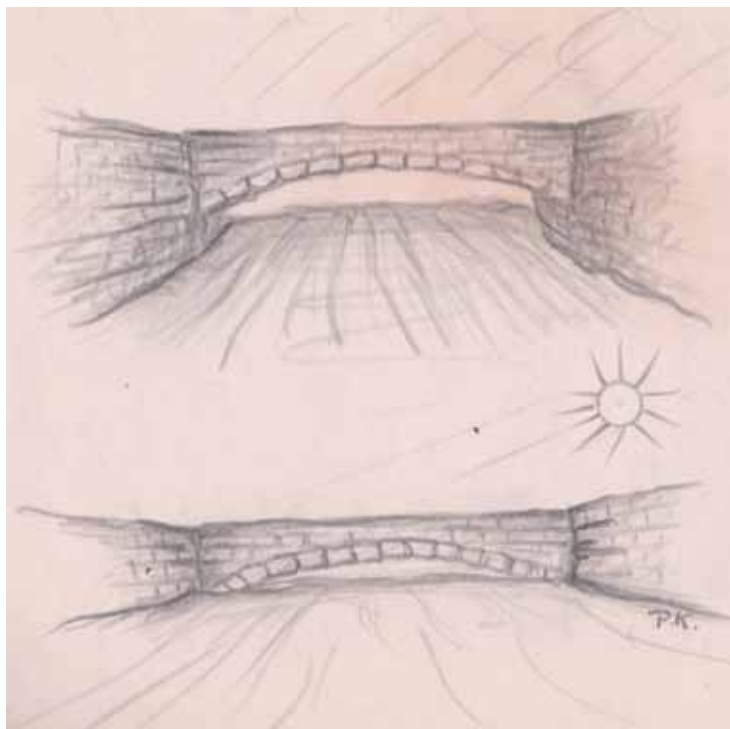
ne pozabimo na Kamniško-savinjske Alpe s Kamniško Bistrico pa Bohinj, je seznam Pavlu Kunaverju najbolj ljubih krajev nekako zaključen. Težko bi pri nas našli še koga, ki bi po vojni toliko pisal o teh naših biserih in naredil toliko dobrega za njihovo znanstveno, izobraževalno in naravovarstveno vrednotenje, ne samo v nacionalnih, ampak tudi v mednarodnih okvirih.

V *Proteusu* se je s poljudnoznanstvenimi prispevki oglašal celih štirideset let. To je bil poleg objavljanja v *Planinskem vestniku* sestavni del njegovega življenja in delovanja. Že navedeno število člankov je bilo presenečenje, kaj šele njihova raznovrstnost. Njegov prvi članek v *Proteusu* je bil že omenjen, leta 1982, v starosti 93 let, pa je objavil svojega zadnjega, z naslovom *V spomin Ivana Michlerja*. Prvemu je sledilo drug za drugim še šest astronomskih člankov, trije od njih o nebu v različnih mesecih. Potem je nastopil kulturni molk, ki se ga je *Proteus* dosledno držal, a Pavel Kunaver ni bil tako discipliniran in je nekaj njegovih objav v času druge svetovne vojne izšlo v *Planinskem vestniku*. K *Proteusu* se je vrnil takoj po vojni in svoje

snovanje prve »ljudske zvezdarne« je zaupal prav tej reviji. Do leta 1948 je svoje članke objavljaval izključno v *Proteusu*, kar 21, preden se je odločil tudi za objavljanje v *Planinskem vestniku*, pozneje pa še v *Pionirju* ter tu in tam še kje drugod.

Malo statistike: najbolj mu je bilo pri srcu Sonce, ker se je z opazovanjem njegovih peg in aktivnosti ukvarjal celih petdeset let. Ne preseneča, da je o tem in o Sončevih pa tudi Luninih mrkih v *Proteusu* poročal v 41 prispevkih. Astronomija je tako zastopana v polovici vseh njegovih objav v *Proteusu*, skupaj s poročili o astronomskih pojavih, zlasti o mesečnem stanju nebesnih teles ter o kometih in meteoritih ter prehodih planetov. Nekaj večje je le še število objav o notranjskih kraških biserih, kot so Rakov Škocjan ter Planinsko in Cerkniško polje, skupaj s problematiko njihovega varstva (10).

Posebej je poročal o Škocjanskih jamah (2), o ledu v jamah (3), o breznu Gradišnica, ki so ga 5. oktobra leta 1957 v veliki raziskovalni akciji obiskali slovenski jamarji, o Triglavskem breznu (1), o Modrem in Rdečem jezeru pri Imotskem (1), o prepadu Žiglovi-

Nazorna risba ledeniške reke Arve, ki narašča in upada v ritmu vsakodnevnega topljenja snega oziroma ledu, kot jo je v Chamonixu videl Pavel Kunaver ob svojem obisku leta 1956.

ca (1) in še o treh drugih breznic (1). Ob šestdesetletnici Društva za raziskovanje jam je prispeval tudi spominski članek.

Članke proteusovskega žanra je objavljala že precej prej, večinoma v *Planinskem vestniku*. Njemu tudi po drugi vojni ni obrnil hrbtna, a je tam objavljala bolj članke iz gorskega sveta, na primer tiste o nazadovanju Triglavskega ledenika. O tem je bilo doslej že veliko napisanega in objavljenega. Za zaključek naj se spomnim izvrstnega besedila o Dolini triglavskih jezer in serije člankov o montblanških ledenikih, oboje objavljeno v *Planinskem vestniku* (1956), o katerih sem pisal v svoji biografski knjigi. Iz nje sem si izposodil dva citata.

Prvi: »Iz članka ..., ki obsega kar štirinajst strani in je skoraj razprava, veje na eni strani občudovanje te imenitne pokrajine (Doline triglavskih jezer; opomba pisca), ki jo nekje imenuje 'dolino vseh dolin'. Na drugi pa se kaže poznavalsko in radovedno oko, ki opazi vse, kar je zanimivega. Do znan-

stvenosti manjkajo morda samo še citati iz starejših del, ki jih je najbrž poznal. Njegovega zanosnega in navdušujočega opisa lepote in zanimivosti te doline še nihče ni presegel. V tem je pač čar njegovega pisanja, ki bralca potegne za seboj, hkrati pa je v svoji razlagi razumljiv in privlačen. Članek o dolini je izvrsten primer, kako približati nekemu bralcu razmeroma odmaknjeno snov, geološki nastanek in razvoj zemeljske skorje in njenega površja. Brez oklevanja lahko trdimo, da se tudi v tem kaže sposobnost sinteze in izbrušen didaktični pristop.«

In drugi: »Kot pisec teh vrstic in raziskovalec ledeniških pokrajin si upam trditi, da spadajo zgornji opisi montblanških ledenikov med vrhunce poljudnoznanstvenega pisanja Pavla Kunaverja in tudi na splošno. Najbrž tega ni opazilo in bralo prav mnogo za to poklicanih slovenskih strokovnjakov, če sploh kdo izmed njih. Zgornji opisi imajo poleg vsega tudi nek umetniški in vzgojni pridih, so prava 'naravoslovna poezija'.«

Pavel Kunaver se je vse življenje zanimal za ledenike in ledeniško geomorfologijo. Pri ledeniški mizi na ledeniku Pastirica pod Grossglocknerjem med obema vojnama. Foto: Josip Kunaver.

Srečni obrazi udeležencev smučarskega tečaja pod vodstvom Pavla Kunaverja na Kalu nad Hrastnikom januarja leta 1957. Med njimi so mnogi poznejši znani Slovenci.

Učenci Klasične gimnazije pod vodstvom Pavla Kunaverja v Škojanskih jamah januarja leta 1956.

Eden prvih izletov Privadoslovnega krožka Klasične gimnazije okoli leta 1950.

